

УДК 159.923

DOI <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.5-1.10>**О. П. Саннікова**

доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри загальної та диференціальної психології
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

І. О. Гордієнко

аспірантка кафедри загальної та диференціальної психології
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

ПРЕЗЕНТАЦІЯ ПСИХОДІАГНОСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ «ПСИХОЛОГІЧНА ДИСПОЗИЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПОКАЗНИКІВ САМОПРИЙНЯТТЯ»

У статті викладаються результати перевірки теоретичного конструкту авторської методики, спрямованої на вивчення формально-динамічних (конституційних) ознак самоприйняття як складної властивості особистості. Самоприйняття розглядається як властивість особистості, що характеризує ступінь прийняття людиною себе такою, якою вона є, незалежно від оцінки своїх переваг та недоліків. Характеристики самоприйняття особистості структурно презентовані за допомогою континуально-ієрархічної моделі особистості. Експліковано й описано формально-динамічні характеристики самоприйняття: потреба у самоприйнятті (відчуття індивідом необхідності у прийнятті себе таким, яким він є), широта сфер самоприйняття (широта простору сфер життєдіяльності, де індивід безумовно приймає себе), легкість прийняття себе (прийняття себе без пошуків обґрунтування, без утруднень, сумнівів і вагань), стійкість самоприйняття (усталеність певного емоційного ставлення індивіда до себе незалежно від обставин, які швидко змінюються), виразність самоприйняття (виявлення самоприйняття у експресії). Формально-динамічні параметри в структурі самоприйняття особистості виконують функцію детермінації самоприйняття стосовно кількісних та якісних характеристик інтенсивності прояву, усталеності за часом, тобто форму, загальний рівень активності прояву феномена та його потенційні динамічні можливості. Параметри формально-динамічного рівня є загальними, тобто однаковими для всіх, але мають індивідуальну специфіку прояву за рівнем виразності. Відповідно до вимог психометрики розроблено тест-опитувальник «Психологічна диспозиція конституційних показників самоприйняття». Здійснено перевірку конструктної валідності оригінальної методики за допомогою факторного аналізу (з подальшою ротацією) індикаторів шкал для пошуку найбільш простої конфігурації факторних навантажень. Доведена оптимальність п'ятифакторної моделі, котра відповідає закладеній структурі теоретичного конструкту методики.

Ключові слова: самоприйняття, структура самоприйняття, формально-динамічні ознаки, факторний аналіз, конструктна валідність.

Постановка проблеми. Позитивне ставлення до себе – самоприйняття – є невід'ємним підґрунтям психічного здоров'я, стійкості та зрілої самоідентичності, ефективної самореалізації. Проблема самоприйняття особистості є предметом аналізу майже всіх сучасних психологічних теоретико-методологічних концепцій та парадигм організації психологічної допомоги. Найбільш впливовими на розвиток уявлень щодо феномена самоприйняття можна визначити погляди Д.В. Віннікотта, Х. Кохута, А. Маслоу, К. Роджерса, В.В. Століна. Аналіз сучасних досліджень виявляє складність та неоднозначність у визначенні цього феномена, що призводить до дефіциту психодіагностичного інструментарію, здатного адекватно виміряти індивідуальні особливості самоприйняття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження самоприйняття має широке пред-

ставництво у багатьох наукових школах та психологічних парадигмах. Так, у психоаналітичному напрямі вивчається вплив ранніх відносин у діаді мати–дитина на формування сприятливого ставлення до себе і до світу в цілому (М. Балінт, Д. Боулбі, Д.В. Віннікотт, М. Кляйн, Х. Кохут, А. Фрейд). Представники гуманістичного підходу розглядають самоприйняття як необхідну умову для досягнення психологічного благополуччя і самоактуалізації особистості (А. Маслоу, К. Ріфф, К. Роджерс, Е. Фромм, М. Ягода). Самоприйняття розглядається як один з базових елементів у системі самоставлення особистості (Д.Т. Гошовська, С.Р. Пантїлеєв, Е.Т. Соколова, В.В. Столін). Теоретичне вивчення самоприйняття залишає без уваги змістовний та структурний аналіз цього складного утворення особистості, що потребує ретельного дослідження його різномірних

компонентів та показників. Крім того, аналіз доступних процедур дослідження виявив низку психодіагностичних методик, де самоприйняття виступає одним із показників феномена, що вивчається (С.Р. Пантилєєв, К. Ріфф, Т.Д. Шевеленкова, С.В. Яремчук). Проте слід зазначити, що ми не знайшли діагностичних методик, де предметом дослідження є саме самоприйняття як самостійний феномен та його показники. Цей факт підтверджує теоретичну невизначеність структури самоприйняття та загострює необхідність у розробці відповідного психометричного інструментарію для задоволення зростаючого інтересу до феномена самоприйняття у теоретичних та практичних дослідженнях.

Метою цієї статті є виклад результатів перевірки теоретичного конструкту розробленої авторської методики, спрямованої на вивчення формально-динамічних (конституційних) ознак самоприйняття як складної властивості особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Самоприйняття як властивість особистості, що відбиває специфіку переважно емоційного ставлення особистості до себе (емоційну забарвленість самосприйняття), характеризується стабільністю протягом часу (має усталений характер), є відбитком, наслідком раннього досвіду ставлення до особистості значимого оточення та виступає основою для особистісних змін та світогляду. У психології самоприйняття переважно розглядається у структурі самосвідомості [1], проте схильність до самоприйняття як усталена риса особистості теж має свою структуру.

Теоретичний аналіз проблеми самоприйняття особистості, емпіричні дослідження (аналіз творів за темою, бесіди з експертами – практичними психологами, психотерапевтами, пілотажи дослідження) дали змогу виділити та описати певні характеристики самоприйняття як складної, інтегральної властивості особистості. Кожна з характеристик являє собою біполярний континуум, полюси якого відбивають або найбільшу вираженість показника, його максимально яскравий прояв, або його найменший прояв, слабку вираженість чи його відсутність.

Під час вивчення феномена самоприйняття-самонеприйняття (відторгнення) як стійкої властивості ми спираємося на розроблену О.П. Санніковою континуально-ієрархічну структуру особистості [2]. У запропонованій моделі властивість особистості розглядається як макросистема, що складається з різнорівневих підсистем, кожна з яких має свою специфіку. Автор виділяє три рівні: формально-динамічний, змістово-особистісний, соціально-імперативний. До першого, формально-динамічного рівня, належить сукупність усіх властивостей, що відбивають динаміку протікання психічних явищ та індивідні властивості

конституційного характеру. Другий – включає у себе параметри, які характеризують особистісні властивості, тобто спрямованість, інтереси, мотиваційну сферу. Третій рівень – соціально-імперативний – включає той клас характеристик, що відбиває уявлення особистості про суспільство, мораль, норми, культуру, знання тощо та її власну мораль. Межі між рівнями є умовними та презентовані як взаємопереходи («сумісні прикордонні зони»), що забезпечує цілісність, континуальність, неперервність кожної властивості особистості та її специфічний прояв на кожному рівні структури особистості. Ці переходи мають свій специфічний зміст та «з'єднують» риси, котрі по-різному виявляються на двох сусідніх рівнях, що забезпечує їх безперервність. Зона перетину формально-динамічного (перший рівень) і змістово-особистісного (другий) рівнів містить загальний для обох класів характеристик, які однозначно неможливо віднести тільки до одного з них. Тут виділяються якісні особливості психологічних складників темпераменту й спрямованості особистості. «Прикордонна зона» між другим і третім рівнями – простір індивідуального досвіду та самоусвідомлення, в якому презентуються характеристики, що належать обом рівням, що мають спільну межу [2].

Базовий, формальний-динамічний аспект охоплює сукупність тих ознак і властивостей людської психіки, які утворюються, як писав В.М. Русалов, у результаті «системного узагальнення» психофізіологічних компонентів діяльності, незалежно від їх конкретних мотивів, цілей, шляхів, програми поведінки тощо, і при цьому утворюються формально-динамічні характеристики психічних властивостей за рахунок вродженості, постійності індивідуально-стабільних нейрофізіологічних (біологічних) компонентів [3].

Формально-динамічні параметри в структурі самоприйняття особистості виконують функцію детермінації самоприйняття відносно кількісних та якісних характеристик інтенсивності прояву, усталеності за часом, рівень дистантності у взаємодії з середовищем, тобто форму, загальний рівень активності прояву феномена та його потенційні динамічні можливості. Параметри формально-динамічного рівня є загальними, тобто однаковими для всіх, але мають індивідуальну специфіку прояву за рівнем виразності. Ці параметри є відносно незалежними від актуальної ситуації та змісту конкретної діяльності особистості, детермінують форму, але не відбивають змістового аспекту психічних процесів, пов'язаних із самоприйняттям [4].

Отже, до формально-динамічних параметрів самоприйняття можна віднести: *потребу в самоприйнятті* як відчуття індивідом необхідності у прийнятті себе таким, яким він є; *широту самоприйняття* (широту простору сфер життєдіяльності, де індивід безумовно і з легкістю приймає

себе); *легкість самоприйняття* себе таким, яким індивід є (без пошуків обґрунтування, без утруднень, сумнівів і вагань); *стійкість самоприйняття*, усталеність певного емоційного ставлення індивіда до себе незалежно від обставин, які швидко змінюються; *виразність самоприйняття*, що виявляється у експресії (виразних рухах, міміці, пантоміміці, голосу, позах тощо).

Цим параметрам відповідають такі біполярні показники самоприйняття формально-динамічного рівня:

– *загальна потреба в самоприйнятті – відсутність потреби*. Додатній полюс (СП+) може бути визначений як відчуття індивідом необхідності у прийнятті себе таким, яким він є. Від’ємний полюс (СП-) свідчить про неактуальність цієї потреби. Ця потреба притаманна кожній людині, але ступінь її прояву та невідкладність задоволення мають індивідуальні особливості;

– *широта – вузькість самоприйняття*. Додатній полюс (СШ+) характеризує багатоаспектність самоприйняття, а від’ємний полюс (СШ-) – вузькість сфер життєдіяльності, в яких особистість прагне бути прийнятою іншими та самою собою. Варіативність прояву цього показника може бути від прийняття себе індивідом у всіх сферах життєдіяльності, тобто в сімейних, професійних, міжособистісних відносинах, у сприйнятті своєї зовнішності, прийнятті своїх думок, емоційних та поведінкових проявів тощо, до прийняття себе тільки в якійсь одній сфері життєдіяльності, тоді як прийняття себе в інших сферах життя ускладнене або відсутнє;

– *легкість – утруднення прийняття себе*. Додатній полюс (СЛ+) свідчить про легкість, швидкість прийняття себе таким, який є у будь-яких ситуаціях, безумовність прийняття себе. Від’ємний полюс (СЛ-) означає переживання труднощів у прийнятті себе, наявність сумнівів у своїй цінності, коливаний щодо визнання своїх певних рис;

– *стійкість (усталеність) – мінливість самоприйняття*. Усталеність є важливою динамічною характеристикою будь-якої психічної властивості. Таким показником для прийняття себе виступає стійкість самоприйняття. Додатній полюс (СС+) свідчить про стабільність ставлення до себе в більшості життєвих ситуацій, незалежно від їх зміни. Від’ємний полюс (СС-), навпаки, свідчить про те, що ставлення індивіда до себе є непостійним, коливається і відображає високу залежність від обставин;

– *виразність – невиразність самоприйняття*. Додатній полюс (СВ+) характеризує специфічну для кожного індивіда форму зовнішніх проявів ставлення індивіда до себе, що супроводжується яскравою експресією, котра виявляється в міміці, пантоміміці, інтонаційних особливостях. Від’ємний полюс (СВ-) свідчить про відсутність видимих експресивних проявів самоприйняття.

Ці описи були складені на основі вивчення літератури та результатах контент-аналізу творів-самозвітів 75 обстежених за заданою схемою та враховані під час розробки оригінальної методики дослідження формально-динамічних (конституційних) показників самоприйняття «Психологічна диспозиція конституційних показників самоприйняття». Авторами розроблено систему завдань у вигляді тверджень, спрямованих на вивчення експлікованих конституційних характеристик самоприйняття. Кожне завдання (твердження) було сформульовано ясно і просто; завдання спрямовані на релевантні ознаки структурних компонентів самоприйняття; завдання забезпечуються варіантами відповідей, що відображають ступінь згоди або незгоди обстеженого із запропонованим твердженням. Виконання вищезазначених принципів конструювання завдань та встановлених етапів їх перевірки забезпечило відповідність вимогам психометрики щодо розробки психодіагностичного інструментарію [5].

На етапі перевірки валідності здійснювалась перевірка змістовної та дискримінативної валідності тест-опитувальника, а також емпірична корекція стимульного матеріалу методики відповідно до зазначених вимог психометрики.

Перший варіант опитувальника складався з 75 тверджень. Авторами передбачалось, що кожна з п’яти шкал мусить мати по 10 тверджень, але які із запропонованих увійдуть до складу опитувальника визначала процедура перевірки змістовної та дискримінативної валідності. Для визначення змістовної валідності та оцінки ступеня ясності формулювання кожного індикатора опитувальника були залучені експерти: професійні психологи та студенти, які навчаються у Державному закладі «Південноукраїнський національний університет імені К.Д. Ушинського» за спеціальністю «Психологія». За результатами зібраних емпіричних даних проводилася первинна оцінка дискримінативності – здатності кожного індикатора-твердження диференціювати обстежуваних щодо «максимального» або «мінімального» результату тесту в цілому. Після опрацювання опитувальника з урахуванням зауважень групи експертів деякі питання було переформульовано, а деякі – вилучено.

На наступному етапі з метою перевірки тверджень на чіткість і доступність для сприйняття уточнений варіант було запропоновано групі досліджуваних (попередня вибірка стандартизації складала 58 осіб). Крім того, було здійснено перевірку сирих балів, отриманих за кожним завданням-твердженням, на відповідність нормальному розподілу, та зроблено емпіричну нормалізацію виділених шкал [6]. Отже, було змінено твердження, що викликали труднощі для сприйняття та вилучена частина тверджень, яка не давала нормальну частоту розподілу.

Далі, на наступному етапі, з метою уточнення структури тесту було здійснено емпіричну перевірку теоретичного конструкту методики за допомогою факторного аналізу (процедура факторизації з подальшим обертанням факторної матриці), що надало можливості провести аналіз значимості кожного завдання окремо, оцінити відповідність закладеної теоретичної й отриманої емпіричної структур. До факторного аналізу було надано матрицю результатів опитування за 65 твердженнями-індикаторами – по 13 до кожної шкали. Процедура факторного аналізу здійснювалась із дотриманням вимог психометрики та складалася з двох етапів: 1) формування кореляційної матриці всіх тверджень-індикаторів тесту для складання первинної факторної матриці; 2) обертання факторної матриці для виявлення найбільш простої конфігурації факторних навантажень [5].

Нами була розглянута чотирьох-, п'яти- та шестифакторна моделі. Вибір моделі здійснювався за критеріями оцінки: всі фактори обраної моделі відносно пропорційні, більшість показників рівномірно розподіляються, тобто увійшли до одного фактора з достатньою факторною вагою. Найбільшою мірою критеріям оцінки факторної моделі відповідає п'ятифакторна модель. Показники, що увійшли до більшої кількості факторів з вагою на значущому рівні, віднесені до того фактора, у якому вони показали найбільшу факторну вагу. У табл. 1 наданий остаточний варіант групування індикаторів у фактори. Завдання-твердження згрупувалися в п'ять факторів, в яких найбільш високу факторну вагу одержали індикатори, що характеризують п'ять визначених раніше формально-динамічних показни-

ків самоприйняття: потреба у самоприйнятті, широта сфер самоприйняття, легкість прийняття себе, стійкість самоприйняття, виразність самоприйняття, що відповідає теоретичному конструкту методики, тобто підтверджує її конструктну валідність [6]. Одержаний розподіл питань по факторах дав змогу уточнити ключі до тест-опитувальника.

Таким чином, до остаточного варіанту тесту-опитувальника увійшло 50 тверджень (по 10 у кожній шкалі відповідно до п'яти формально-динамічних показників самоприйняття). Процедура тестування стандартна. Методика містить письмову інструкцію, перелік тверджень, бланк, на якому передбачено чотири варіанти відповідей на кожне твердження та ключ-дешифратор. Індивідуальні значення (бал) досліджуваного за кожною шкалою та загальний показник конституційної активності схильності до самоприйняття, який розраховується як середне-арифметичне за п'ятьма зазначеними шкалами, відбивають специфіку динаміки, перебігу схильності до самоприйняття, силу внутрішніх тенденцій індивіда, спрямованих на самоприйняття.

Висновки і пропозиції. Самоприйняття у цій роботі розглядається як складна цілісна властивість особистості, що характеризується здатністю ставитися до себе із симпатією, визнанням своїх індивідуальних особливостей.

На основі теоретичного аналізу самоприйняття як властивості особистості в контексті континуально-ієрархічної концепції структури особистості уточнено склад та психологічний зміст теоретично експлікованих формально-динамічних показників зазначеного феномена, надано

Таблиця 1

Факторна вага індикаторів п'ятифакторної моделі методики «Психологічна диспозиція конституційних показників самоприйняття»

Групування індикаторів самоприйняття									
Фактор 1		Фактор 2		Фактор 3		Фактор 4		Фактор 5	
Індикатор	Факт. вага	Індикатор	Факт. вага	Індикатор	Факт. вага	Індикатор	Факт. вага	Індикатор	Факт. вага
СПо ₃	-676	СШо ₅	594	СЛо ₁	-714	ССо ₆	732	СВо ₂	698
СПо ₁₂	619	СШо ₇	-549	СЛо ₇	704	ССо ₅	-712	СВо ₆	-570
СПо ₁	599	СШо ₄	-498	СЛо ₂	678	ССо ₃	-685	СВо ₁	536
СПо ₁₀	540	СШо ₉	-464	СЛо ₅	-637	ССо ₁	668	СВо ₄	-520
СПо ₅	509	СШо ₁₀	404	СЛо ₁₀	593	ССо ₈	-593	СВо ₃	505
СПо ₇	-487	ССо ₁₁	393	СЛо ₃	-547	ССо ₄	588	СВо ₅	479
СПо ₆	-445	СШо ₁	-346	СЛо ₁₂	-505	ССо ₁₃	-559	СВо ₇	428
СПо ₉	374	СШо ₂	333	СЛо ₁₃	-452	ССо ₁₀	541	СВо ₈	-393
СВо ₁₁	341	СШо ₃	-331	СЛо ₉	428	СЛо ₁₁	520	СПо ₈	326
СПо ₁₃	333	СВо ₁₀	299	ССо ₂	371	ССо ₉	481	СШо ₁₁	286
СПо ₂	257	СШо ₆	-216	СЛо ₆	-269	СЛо ₈	382	СВо ₃	-253
СШо ₁₂	138	СШо ₁₃	201	СПо ₁₁	-215	ССо ₁₂	-255	СВо ₁₃	252
		СЛо ₄	184			СШо ₈	179	СПо ₄	198
						ССо ₇	-148	СВо ₁₂	183

Примітка: 1) $n = 252$; 2) показники індикаторів надані у порядку зменшення факторної ваги; 3) умовні позначення індикаторів шкал тест-опитувальника: СПо – потреба у самоприйнятті; СШо – широта сфер самоприйняття; СЛо – легкість прийняття себе; ССо – стійкість самоприйняття; СВо – виразність самоприйняття; 4) індекс біля кожного показника є номером завдання тесту; 5) від'ємний знак біля коефіцієнтів позначає протилежні індикатори; 6) рівень значущості – 1%

етапи розробки психодіагностичної методики «Психологічна диспозиція конституційних показників самоприйняття».

Задля підтвердження коректності теоретичного конструкту методики проведено процедуру факторизації індикаторів-тверджень. Найбільшою мірою критеріям оцінки факторної моделі відповідає п'ятифакторна модель. Завдання-твердження згруппувалися в п'ять факторів, в яких найбільш високу факторну вагу одержали індикатори, що характеризують п'ять визначених раніше формально-динамічних показників самоприйняття: потреба у самоприйнятті, широта сфер самоприйняття, легкість прийняття себе, стійкість самоприйняття, виразність самоприйняття, що відповідає теоретичному конструкту методики, тобто підтверджує її конструктну валідність.

Перспектива подальшого дослідження полягає в апробації оригінального тест-опитувальника та перевірки його на надійність і валідність.

Література:

1. Камінська О.В. Основні характеристики самоставлення як компонента структури самосвідомості. *Український науковий журнал «ОСВІТА РЕГІОНУ»*. 2011. № 2, С. 272.
2. Санникова О.П. Феноменология личности. Одесса : СМІЛ, 2003. 256 с.
3. Русалов В.М. Биологические основы индивидуальных различий. Москва : Наука, 1979. 352 с.
4. Санникова О.П. Формально-динамические и качественные метакхарактеристики индивидуальности. *Наука і освіта*. 2007. № 6–7, С. 30–33.
5. Анастаси А., Урбина С. Психологическое тестирование Санкт-Петербург : Питер, 2001. 688с.
6. Наследов А.Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных : учебное пособие. 3-е изд., стереотип. Санкт-Петербург : Речь, 2007. 392 с.

Sannikova O. P., Hordiienko I. O. Presentation of psychodiagnostic method “Psychological disposition of constitutional indicators of self-acceptance”

The article presents the results of verification the theoretical construct of the author's method, which aims at studying the formal-dynamic (constitutional) parameters of self-acceptance as a complex personality trait. Self-acceptance as a property of personality characterizes the degree of acceptance by a person himself as he is, regardless of the assessment of their advantages and flaws. The phenomenon of self-acceptance as a stable personality's property and its structural model is considered at continuum-hierarchical approach context. Formal-dynamic characteristics of self-acceptance are explained and described as: the need for self-acceptance (the individual's sense of need to accept himself); the breadth of the spheres of self-acceptance (the breadth of the space of the spheres of life where the individual unconditionally accepts himself), the ease of accepting himself (accepting himself without seeking justification, without difficulty, doubt and hesitation); stability of self-acceptance (stability of a certain emotional attitude of an individual to himself, regardless of rapidly changing circumstances), expressive of self-acceptance (expression of self-acceptance in facial expressions, movements, pantomime, voice expressions). The function of formal-dynamic parameters in the structure of self-acceptance of the person is self-acceptance determinate of quantitative and qualitative characteristics of the intensity of manifestation, time stability, the form, the general level of phenomenon activity and its potential dynamic capabilities. Formal-dynamic parameters are universal, that is, the same for all, but have an individual specific level in terms of expressiveness. The constructive validity of the original method “Psychological disposition of constitutional indicators of self-acceptance” was verified by factor analysis to find the most simple configuration of factor loads for the scale indicators. The optimality of the five-factor model is proved, it corresponds to the structure of theoretical construction of the method.

Key words: self-acceptance, structure of self-acceptance, formal-dynamic parameters, factor analysis, constructive validity.